

Könyvszemle

Alicia Betsy Edwards

The Practice of Court Interpreting

(Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. 192 pp.)

Zank Ildikó

A szerző gyakorló bírósági tolmács, aki több mint két évtizede dolgozik különböző szövetségi bíróságoknak, valamint a washingtoni székhelyű legfelsőbb bíróságnak, ezenkívül fordítást és tolmácsolást oktata a Kalifornia Egyetemen és rendszeresen publikál a témában. PhD fokozatát Latin-Amerika történelméből szerezte. Könyvét olyan alapműnek szánta, amit haszonnal forgathatnak gyakorló tolmácsok csakúgy, mint a tolmácsképző programok hallgatói vagy olyan ügyészek, ügyvédek, bírák, akik rendszeresen dolgoznak tolmácsokkal. A szerző részletesen leírja a bírósági tárgyalás minden mozzanatát, kifejti az etikai és gyakorlati kérdéseket, ismerteti a felkészülés folyamatát, a lehetséges buktatókat, hibalehetőségeket és azok kiküszöbölését. A könyv szerkezete követi a teljes munkafolyamat felépítését és minden fejezet ajánlott olvasmányok jegyzékével zárul.

Az **első fejezetből** (*How to Become a Court Interpreter and a Brief Sketch of the Work*) megtudjuk, hogy milyen személyiség, nyelvi háttér szükséges a bírósági tolmácsoláshoz, hogyan és hol szerezhető meg a képzettség és gyakorlat. A szerző szerint egy jó bírósági tolmácsnak nemcsak *kétnyelvűnek*, hanem *bikulturálisnak* is kell lennie, ismernie kell a történelmet, irodalmat, szeretnie a nyelvet, nyitottnak és naprakésznek kell lennie, követnie kell a demográfiai mozgásokat, a változó tör-

vényeket, a bűneseteket. A konszekutív és szimultán tolmácsolás mellett jogi dokumentumok fordítása, írott szöveg hangzó visszaadása (blattolás), hangszalagra vett szöveg átírása és fordítása is gyakran szerepel feladatai között, sőt előfordulhat, hogy szakértői tanúvallomást kell tennie. A fejezet végén néhány gyakran használt kifejezés kimerítő magyarázatát találjuk (pl. célnyelv, forrásnyelv, konszekutív, stb.) valamint szakmai egyesületek címeit.

A másodiktól a nyolcadik fejezetig terjed a könyv azon része, amely lépésről lépésre bemutatja a bírósági tolmács munkáját, minden esetben konkrét példákkal, esetekkel illusztrálva azt. A nyelvi példák a latin-amerikai spanyol és az amerikai angol közötti közvetítésre vonatkoznak, lévén ez a szerző szakterülete.

A második és harmadik fejezetet a szerző teljes egészében a perre való felkészülés problémájának szenteli. A **második fejezet** (*Case Preparation – A: Context and Documents*) sorra veszi a kontextus, a kommunikációs helyzet elemeit, valamint az ehhez kapcsolódó dokumentumokat. Ez a fejezet tartalmazza a büntetőeljárás (felony proceeding) és a vádalku (plea bargain) mozzanatainak részletes leírását (a szövegben a kulcsszavakat vastagon szedték: felony plea, indictment, misdemeanor, stb.), illetve azoknak a dokumentumoknak az ismertetését, melyekkel a tolmács a felkészülés során találkozhat, és előzetes ismeretük nagyban segíti munkáját a tárgyalás során (pl. rendőrségi/ballisztikai/orvosszakértői jelentés, vádirat, írásos tanúvallomás, stb.) A tolmácsnak alaposan kell ismernie az igazságszolgáltatás rendszerét, azok szereplőit és legfőképpen saját szerepével kell tisztában lennie. Tudnia kell, hogy mely fázisokban lép(het) be a folyamatba, hogy mikor mi a feladata, és

ismernie kell az ügy összes részletét, hiszen csak így végezhet jó munkát. Fontos a tolmács teljes **pártatlansága**, vagyis munkáját nem befolyásolhatja az ügyről alkotott magánvéleménye, sőt az a legjobb, ha nem is próbál ilyen véleményt kialakítani.

A **harmadik fejezet** (*Case Preparation – B: Terminology, Reference Books and Dictionaries*) a terminológiával kapcsolatos nehézségeket veszi sorra. A szerző egyik legfontosabb tanácsa, hogy a bírósági tolmács legyen inkább 'túl felkészült', mintsem hogy egy általa nem ismert kulcsszón múljon munkájának sikere. Legfontosabb egy *kétnyelvű szólista* elkészítése, amely az új szakterminológia mellett olyan, a tolmács által már ismert szavakat is tartalmaz, amelyek feltételezhetően felbukkanhatnak a tárgyalás során. Ehhez a munkához azonban a kétnyelvű szótárak nem nyújtanak elég segítséget, sőt még a kétnyelvű szakszótárak is félrevezetőek lehetnek. A szerző ezért egészen más módszereket javasol:

- *szakkönyvek* olvasása (pl. igazságügyi orvostan, orvosi ill. rendőrségi bizonyítékok rendszerezett leírásai)
- *egynyelvű*, általános- vagy szakszótárak, *enciklopédiák*, *kézikönyvek*, tankönyvek tanulmányozása mindkét nyelven
- *szakfolyóiratok cikkeihez* vagy monográfiákhoz csatolt szöszedetek kikeresése
- *törvéycikkek*, *rendeletek* tanulmányozása mindkét nyelven

Mi a teendő, ha egy szót vagy kifejezést nem talál a szótárban? Egy kis könyvtári kutatómunka megéri a fáradságot, mert nagy valószínűséggel a tolmács más hasznos információra is bukkanhat. Ha az adott kifejezés nagyon technikai jellegű, speciális, akkor érdemes a terület egy szakértőjével konzultálnia, aki vagy mindkét nyelven ismeri a kifejezést vagy olyan pontosan tudja azt definiálni, aminek alapján egy viszonylag pontos célnyelvi megfelelőt lehet létrehozni. A fenti módszerekkel felkészülő tolmács a tárgyalás megkezdése-

kor ismeri az ügy összes fontos részletét, hátterét, szereplőit, a jogi és szakmai kontextust és annak nyelvezetét. A fejezet végén a szerző hetven spanyol ill. angol nyelvű kiadványt ajánl az olvasó figyelmébe.

A **negyedik fejezetben** (*In the Courtroom – Ethics, Roles, Procedures*) 'jutunk el' a tárgyalóterembe, ahol a tolmács célja és feladata: '*a tárgyalóteremben folyó beszéd teljes és hű (full and faithful) tolmácsolása*', függetlenül attól, hogy csak a vádlottnak vagy a tanúknak is tolmácsol. A tárgyalóteremben az *összes résztvevő szerepével tisztában kell lennie* és fontos, hogy egy bizonyos *etikai kódot kövessen* munkája során. Ez utóbbi azért is lényeges, mert gyakran előfordul, hogy a tolmács az egyetlen olyan személy a tárgyalóteremben, aki mindkét nyelvet kiválóan beszéli, és ez olyan hatalommal ruházza fel, amivel soha nem élhet vissza. Ha a tolmács megfelelő etikai kódot követ, elnyerheti az ügy összes résztvevőjének bizalmát, és tiszteletet vívhat ki magának. A szerző szerint az **etikai kód négy pillére** a következő:

- titoktartás
- pártatlanság és a véleménynyilvánítás mellőzése
- az ügytől való távolmaradás
- tolmácsolási hibák beismerése

A **titoktartás** nemcsak azokban az esetekben kötelezi a tolmácsot, amikor erre felesküdt, hanem minden más esetben: a rendőrségi kihallgatásokon, a vádtanács előtt, vagy a börtönben elhangzottakat ugyanúgy titokként kell kezelnie. Még ártatlannak tűnő kérdésekre se válaszoljon se az ügyésznek, se a nyomozónak vagy az ügyvédnek.

A **pártatlanság** azt jelenti, hogy a tolmács *ne alakítson ki véleményt* az ügyről, ne vonjon le következtetéseket, mert ez – ha tudat alatt is – befolyásolhatja magát a tolmácsolási folyamatot. Ha véleményét kérdezik az esetről, azt mindig hártsa el, és szünetekben ne társalogjon a vádlottal

vagy a tanúkkal. Ha szakmai okok miatt (pl. egy kifejezés tisztázása) kell egy tanúval beszélnie, azt mindig az ügyvéd engedélyével tegye. Fontos, hogy a tolmács *ne kommentálja mások munkáját*, még akkor sem, ha időnként az ő munkáját kritizálják.

A tolmács **tartsa magát távol** az üggyől. Először is nem lehet személyesen érintett és *nem befolyásolhatja személyes szimpátia* vagy ellenszenv. Ez a tolmácsolás során azt jelenti, hogy *nem javít ki zavaros, homályos kérdéseket vagy válaszokat, nem segít értelmezni* azokat.

Körültekintően kell eljárni azokban az esetekben, mikor a tolmács a tárgyalás előtt beszél a vádlottal és a tanúkkal. Soha ne válaszoljon kérdésekre és ne próbáljon segíteni: ezeknek a beszélgetéseknek egyetlen célja, hogy megismerje a vádlott/tanú akcentusát, beszédmódját, hátterét, ezzel hatékonyabbá téve saját munkáját és a tárgyalás gördülékenységét. Végül egy fontos elv: a tolmács **javítsa ki a fordítási hibát**, bárki is vette észre a tévedést, és tegye egyértelművé, hogy ő az, aki változtat a mondandóján, nem pedig a tanú vagy a vádlott. Lehetséges azonnal kijavítani a hibát, de ha a tolmács csak egy bizonyos idő elteltével veszi észre, akkor a következő szünetben jelezze az érdekelt feleknek, és kérdezze meg, hogy milyen módon javítsa ki azt. Ilyenkor gyakran újból felteszik a kérdést a tanúnak és újra kell tolmácsolni az egész választ. A szerző a továbbiakban röviden tárgyal néhány fontos technikai kérdést:

- a tolmács megjelenése, öltözködése
- a tárgyalóteremben használatos tolmácskészülékek fajtái
- mitől függ a tárgyaláson résztvevő tolmácsok létszáma (pl. nyelvek, vádlottak száma)
- annak eldöntése, hogy mikor van szükség tolmácsra (pl. soha nem a tolmács feladata az ügyben érintettek nyelvi kompetenciájának megítélése)
- ki kicsoda a tárgyalóteremben, mi a szerepe, feladatköre és hogyan viszonyul-

jon hozzájuk a tolmács (ezek: a bíró, a bírósági fogalmazó, a bírósági végrehajtó, jegyzőkönyvvezető, az ügyvédek, tanúk és vádlottak)

- A negyedik fejezet utolsó részében néhány speciális problémára hívja fel a figyelmet a szerző, melyeket **'eljárás kérdések'** címszó alatt tárgyal. Ezek a következők:
- Kell-e közvetíteni a düh megnyilvánulásait (káromkodás, kiabálás) és ha igen, milyen módon és mértékben? (Kell, de hogy hogyan, arról megoszlanak a vélemények)
 - Mi a teendő olyankor, amikor a tanú a tolmács számára ismeretlen szót használ? (Vissza lehet kérdezni – a bíró engedélyével-, de: nem szabad rávezető kérdést feltenni)
 - A tolmácsolás menete a tárgyaláson: a vádlottak részére *szimultán* tolmácsolást biztosítanak, a tanúvallomások esetében viszont többnyire *konzekutív* tolmácsolást alkalmaznak. (Bár a szerző szerint az ügyvédek és a tanúk, sőt maguk a tolmácsok is a szimultán tolmácsolást preferálják ez utóbbi esetben is.)

A fejezet végén a szerző a gyakorló bírákhoz szól: megvilágítja a tolmács pontos feladatát a bíróság szempontjából, és kiemel néhány gyakorlati problémát, melyek áthidalásával a tolmács munkája hatékonyabbá, az egész eljárás pedig gördülékényebbé tehető.

A példákkal különösen jól illusztrált **ötödik fejezet** (*The Rich Potential for Errors*) a **hibalehetőségek** gazdag tárházát mutatja be azzal a céllal, hogy könnyebb legyen elkerülni a csapdákat. Az előforduló hibákat a szerző forrásuk szerint tipizálja:

(1) A tolmácstól eredő hibák

- a *kontextus félreértése* miatt a szónak más jelentést tulajdonít
- a *tanú szavainak félreértése* (mert az haddar, motyog, dadog, szleng szavakat használ, stb.) – ha van rá mód, épp ezért

hasznos a tanúval még a tárgyalás előtt beszélni

- az *üzenet hiányos visszaadása* – elsősorban konszekutív tolmácsolás során fordulhat elő, hogy a tolmács kihagyja a tanúvallomás néhány szavát, anélkül, hogy észrevenné
- a *tartalom pontatlan visszaadása* (pl. mértékegység)
- a *regiszter pontatlan visszaadása* – a tolmácsnak meg kell tudnia állapítani, hogy egy kifejezés a nyelv regiszterének mely részén helyezkedik el (formális, udvarias, köznyelvi, közönséges, vulgáris, stb.) és azt lehetőség szerint visszaadnia célnyelven is
- *lekezelő magatartás* – amennyiben a tanú kifejezetten udvariasan fogalmaz, ám azt a tolmács nem veszi figyelembe és nem is közvetíti.

(2) Az ügyvédek nyelvhasználatából eredő hibák

- az ügyvédeknek mindig *egyreszám első személyben* kell beszélniük, és a tanút közvetlenül megszólítani, személyes névmások helyett pedig *neveket* használni
- a szükségtelenül *túlbonyolított kérdések* is félreértést szülnek
- a *tagadó kérdések* a tanút absztrakt gondolkodásra kényszerítik, és nem biztos, hogy valóban azt a választ adja, amit szeretne.

(3) A szó szerinti fordítás veszélyei

- hagyományosan elfogadott fordítások (pl. címek)
- szólások, mondások, idiomatizmusok
- interferencia jelenség: „hamis barátok” (*false cognates* vagy *false friends*) pl. az angol *'discuss'* jelentése *'megbeszél'*, míg a spanyol *'discutir'* inkább *'vitatkozást'* jelent
- az eltérő jogrendszerből adódó félreértések (pl. Latin-Amerikában nincs *'vadtanács'* – *grand jury*)
- olyan, esetleg sértő kifejezések tolmá-

csolása, melyek más hatást keltenek a célnyelvi, mint a forrásnyelvi kultúrában

- regionális nyelvváltozatokban egyes szavak, kifejezések a legkülönbözőbb jelentéseket vehetik fel (pl. a *'pato'* szó jelentése Spanyolországban *'kacsa'*, Peruban *'villás emelőtargonca'*, míg a Dominikai Köztársaságban *'homoszexuális'*)
- anglicizmusok, eltorzított angol szavak spanyollal való keveredése

A szerző azt javasolja, amennyiben a tolmács végképp nem tud mit kezdeni egy szóval, kérje, hogy vegyék jegyzőkönyvbe az eredetileg elhangzott szót, így kizárhatja, hogy egy félreértésnek a pontatlan tolmácsolás legyen az oka.

A **hatodik fejezet** (*Translation of Legal Documents*) a bírósági tolmács munkájának egy másik dimenzióját mutatja be, a *jogi dokumentumok fordítását*. Ebben a kontextusban két eset lehetséges:

- (1) írott szöveg szóbeli fordítása (sight translation / blattolás)
- (2) írott szöveg írásbeli fordítása

Az első esetben a tolmácsnak a tárgyaláson többnyire váratlanul felbukkanó írásos dokumentumokat kell szóban lefordítania. Néhány példa a leggyakrabban előforduló dokumentumokra:

- vádalku megállapodás (plea-bargain agreement)
- szabadon bocsátás feltételei (conditions of release)
- ítéletet megelőző beszámoló (pre-sentence report)
- távolmaradási rendelet (stay-away order)
- az esküdtszékre vonatkozó útmutatások (jury instructions)
- vádirat
- az ítélet meghozatalát segítő (gyakran kézzel írott) levelek

Ezek ismeretében a váratlan helyzetekre is viszonylag jól fel lehet készülni.

A második esetben az ügyszöveghez tartozó dokumentáció egy részének írásbeli fordításáról van szó. A polgári perekben általában több a lefordítandó irat, mint a büntető ügyekben. Vannak kötött tartalmú és formátumú dokumentumok, mint pl. anyakönyvi kivonatok, rendőrségi jelentések. De előfordulhatnak hivatalos levelek (pl. a vádlott és a bíróság közötti levelezés anyaga) vagy egyéb, szűkebb szakterülethez tartozó szövegek.

A fejezet második felében a szerző elsősorban irányelvekkel és gyakorlati tanácsokkal szolgál. Felhívja a figyelmet, hogy írott szövegek fordítása esetében is döntő fontosságú a *szöveghez és annak eredeti jelentéséhez való hűség, a nyelvi regiszter megőrzése*. Mivel itt is fontos elv a fordító/tolmács *pártatlansága*, a fordításban meg kell jelennie ugyanannak a kétértelműségnek, pontatlanságnak, ami az eredeti dokumentumot jellemezte. Esetleges hibák kijavítását a fordítónak egyértelműen jeleznie kell, illetve azt is, ha egy kifejezés értelmezésében bizonytalan.

A könyv **hetedik fejezete** (*Tape Transcription and Translation*) egy viszonylag speciális problémát taglal: **hangzó szöveg írásbeli fordítását**, amely magában foglalja a *kazettára rögzített beszélgetések átírását*. Ezekben az esetekben a hangfelvételt gyakran *bizonyítékként* használja fel valamelyik fél, így az átírást és fordítást készítő tolmács az ügyben szakértőként szerepel, és neve felkerülhet a tanúk listájára. Az átírás és fordítás elkészítésének határideje igen szoros lehet, hiszen bizonyítékról lévén szó a kazettákhoz való hozzáférés az ún. feltárási időszakban (discovery period) lehetséges csak.

A szerző kitér a munka technikai részleteire, vagyis milyen hangminőségre számíthat a fordító, hogyan jelezze az átírásban a különböző beszélőket, váltásokat, zajokat, átfedéseket, az érthetetlen szavakat. A végső fázisban az átíratnak és a fordításnak kéthasábos formátumban kell

megjelennie egymás mellett (bal oldalon az átírat, jobb oldalon a fordítás.) A szerző szerint, amennyiben különösen nehezen érthető felvételtől van szó, nem árt megkérni egy kollégát, hogy ellenőrizze munkát.

A **nyolcadik fejezet** (*The Interpreter as Expert Witness*) bővebben foglalkozik azzal a témával, amit az előző fejezet kapcsán említettünk: *a tolmács, mint szakértő tanú*. Három alapeset lehetséges:

- mások munkájáról (fordításáról) kell szakértői véleményt mondania
- saját munkáját kell bemutatnia és megvédenie
- informálnia kell a bíróságot a fordítás és tolmácsolás normáiról, módszereiről

A tolmácsnak ebben a szerepben két fontos alapelveket kell követnie:

- (1) **pártatlanság**: Egyrészt, a tolmács szakértői véleménye legyen független attól, hogy melyik fél kérte azt, másrészt, kizárólag nyelvi kérdésekre és a tolmácsolás, átírás, fordítás módszertani problémáira koncentráljon.
- (2) **kritika**: Ha egy másik fordító munkájáról kell véleményt alkotni, az átíratból készült fordítás esetében először is meg kell hallgatnia az eredeti hangfelvételt, összevetni az átíratral, azt pedig a fordítással. Minden olyan szó vagy kifejezés aminek a fordításával a tolmács nem ért egyet, külön témaként szerepel a tanúvallomásban és egyenként kell megindokolnia. Ehhez lehetőség szerint hivatkozzon különböző szótárakra illetve saját nyelvi/kulturális tapasztalataira. A lefordított mondat 'vissza fordítása' (*backtranslation*) jó módszer annak megkérdezésére, hogy egy adott dolgot valóban úgy gondoltak-e eredetileg.

A szakértői tanúvallomás során lehetnek olyan csapdák, amiket tudatos felkészüléssel ki lehet kerülni.

- A tolmács ismerje szakmai erősségeit és határait, és ezekkel kapcsolatban legyen őszinte.
- Mindig mondjon igazat (erre fel is esküszik), még akkor is, ha úgy érzi, hogy ez jó hírnevét érintheti.
- A keresztkérdéses kihallgatás (*cross examination*) során a tolmács kaphat olyan (nyelvi) kérdést, amely túlságosan általánosító, ezért könnyű vele egyetérteni. Ezt azonban később (egy konkrét példa kapcsán) ellene fordíthatják.
- Amennyiben a tolmács hipotetikus kérdéseket kap, jobban teszi ha „Nem tudommal” válaszol, mintha valami homályos feltételezésre alapozná válaszát.
- Soha ne bonyolódjon bele szükségtelenül hosszú válaszokba.
- Az arrogáns, gúnyos hangnem ne hozza ki a sodrából, ez hozzátartozik a kérdező felek stratégiájához.
- Végül van két olyan eset, amikor a tolmács *nem vállalhatja* a szakértő szerepét: a hangfelvételen szereplők hangjának illetve akcentusának beazonosítása.

A könyv **kilencedik**, zárófejezete (*Continuing Your Education and Enjoying It*) a folyamatos önképzés olyan formáit javasolja, melyek első hallásra talán meglepőek. Néhány példa:

- **Könyvek:** bűnügyi témákat feldolgozó regények, krimik, ügyészek/ügyvédek visszaemlékezései, újságírók beszámolóí egy híres esetről és annak háttéréről, kriminológusok írásai.
- **Folyóiratok:** The Wall Street Journal, The New York Times – elsősorban gazdasági jellegű és nemzetközi ügyekkel (pl. környezetszennyezés) kapcsolatban, a nemzetközi pletykalapok beszámolóí (botrányokról, bűnügyekről).
- **Televízió:** a valódi eseményeket közvetben közvetítő vagy rekonstruáló sorozatok a rendőrség, a bíróság munkájáról, bizonyos dokumentum- és hírműsorok, valódi tárgyalások közvetítései.
- **Kazetták:** olyan megvásárolható audio-

és videokazetták, amelyeken tárgyalások láthatók ill. hallhatók, az ügyvédi kamara által kibocsátott kazetták ügyvédtanoncok számára (ez utóbbi forrás az USA-ra vonatkozik).

Ez a fejezet is hosszú ajánlott olvasmánylistával zárul. A könyv végén, az 50 tételes bibliográfia után négy függelék, valamint indexet találunk. Függelékek:

- A Bírósági Tolmácsokról szóló 1978-as törvény (USA)
- Seltzer & Torres Cartagena kontra Foley et.al., 1980
- A Bírósági Tolmácsokról szóló törvény módosítása 1988
- A tolmácseskü javasolt szóbeli és írott változata

Ulla Connor

Contrastive Rhetoric. Cross-cultural Aspects of Second-language Writing

(Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 201 pp.)

Márta Anette

Ulla Connor könyve egy Magyarországon kevésbé ismert és kutatott alkalmazott nyelvészeti témával, a kontrasztív retorikával ismerteti meg az olvasót. A Magyar Értelmező Kéziszótár a retorika szó első jelentéseként a szónoklattant tünteti fel, a logikus érvelésen alapuló ékesszólás tudományát, ami sokak számára a retorika mint készség és tudomány kizárólagos megnyilvánulását hordozza. Létezik azonban a szónak egy második, oktatással kapcsolatos jelentése is, nevezetesen “az értekező prózai írásművek szerkezetét és műfajait tárgyaló tantárgy, ill. tankönyv”, amely meghatározás sokkal közelebb áll a cím-ben szereplő tudományterület feladatához. A kontrasztív retorika a idegennyelv-

elsajátítás kutatásának egyik ága, és azt vizsgálja, milyen problémák merülnek fel az idegen nyelven történő írás során, és ezek mennyire hozhatók összefüggésbe az anyanyelvi stratégiákkal.

A könyv tíz fejezetből áll, melyek három, egymástól jól elkülönült részt alkotnak. A bevezetőt követő első rész (2–3. fejezet) a kontrasztív retorikai kutatások történeti áttekintését nyújtja. A leghosszabb, második rész (4–8. fejezet) a kontrasztív retorika más nyelvészeti területekkel való kapcsolatát elemzi, míg a harmadik rész (9–10. fejezet) módszertani és gyakorlati útmutatót tartalmaz.

A második fejezet a kontrasztív retorikai kutatások és az alkalmazott nyelvészet kapcsolatát tárgyalja. Az idegennyelv-elsajátítás egyik jól ismert jelensége a transzfer, azaz az anyanyelvi szabályok megjelenése az idegen nyelvben. A transzfer jelenségével és problematikájával három kutatási irány foglalkozott: a kontrasztív elemzés, a hibaelemzés, és az ún. köztes nyelv vizsgálata. A kontrasztív retorika az írásművek kontrasztív elemzéséből fejlődött ki, azonban annak vizsgálati körét túllépve a különböző műfajok és kultúrák diskurzus szerkezetét vizsgálja. Interdiszciplináris terület, mivel támaszkodik a szövegnyelvészet és a fogalmazástanítás eredményeire és módszereire is. Mindezek alapján az idegen nyelvi írásbeliség oktatását az idegen nyelvi írásművek szövegnyelvészeti elemzésével és az írásfolyamat kulturális eltéréseinek feltárásával támogatja.

A harmadik fejezet rövid áttekintést ad a kontrasztív retorikai kutatások történetéről és az egyes nyelvpárok eltéréseit vizsgáló elemzések eredményeiről. A kontrasztív retorika elméleti kiindulópontját Robert Kaplan 1966-ban megjelent tanulmánya szolgáltatja ("Cultural Patterns in Intercultural Education"), amelyben a Sapir-Whorf hipotézis nyomán kifejti, hogy nemcsak a beszélt nyelv, hanem a logika és a retorika is nagymértékben függ a kultúrától. Ő volt az első, aki az angolt má-

sodik/idegen nyelvként kutatók közül a mondat szinten túlmenő elemzést folytatta, bevezetve a diskurzusegység fogalmát.

A fejezet ismerteti a különböző nyelvek és az angol kontrasztív retorikai egybevetésének eredményeit. Az arab és az angol összehasonlításából kitűnik, hogy az angolra jellemző lineáris gondolatmenettel szemben az arab párhuzamosan mutatja be az érveket és ellenérveket. Fel-tűnő még, hogy írásműveikben az arab hallgatók gyakrabban élnek az ismétlés lehetőségével (szavak, kifejezések, vagy akár mondatok szintjén), ami az argumentációs stratégia szerves részét képezi.

A kínai írásművek egyik legfeltűnőbb sajátossága az indirekt fogalmazás. A kutatók ezt a konfuciusi tanítással magyarázzák, mely szerint az individualizmus kifejezése nem követendő, szemben az angolszász gyakorlattal. Nyugati olvasó számára a kínai szerző írásműve inkoherensnek tűnik, mert általában sok utalást tartalmaz történelmi, vallási szövegekre és közmondásokra, melyek első olvasásra semmilyen kapcsolatban nem állnak az adott írás témájával. A kínai szerzők vonakodnak személyes véleménynek hangot adni, ami az idősebbek és tapasztaltabbak iránti tisztelet jele.

A japán és angol írásművek összehasonlítása alapján a kutatók bevezették az 'olvasó-felelős' (*reader-responsible*) és 'szerző-felelős' (*writer-responsible*) fogalom-párt, amelyet később más nyelvekre vonatkozóan is használtak. Olvasó-felelős írásmű esetén, mint amilyen a japán is, az olvasó aktívabban vesz részt a folyamatban, mivel több gondolatot csak elkezd a szerző, de végigvitele már az olvasó dolga. Ezzel szemben az angolszász írásmű jellegzetesen szerző-felelős, azaz a szerzőnek minden gondolatot teljesen kidolgozva kell olvasói elé tárnia.

A német és angol nyelvpárról viszonylag kevés kontrasztív retorikai tanulmány született, ám az nyilvánvaló, hogy az angolszász írástanítás fókuszpontjúságával

szemben a németre a tartalomközpontúság jellemző, ami sokszor nehezen olvashatóvá teszi a német anyanyelvűek által írt szövegeket.

Magyar szempontból a legérdekesebbnek az angol–finn összevetések bizonyulnak. A 90-es években végzett több ilyen irányú kutatás megállapította, hogy a deduktív angol írásmóddal szemben a finnek az induktívát részesítik előnyben. Jellemző még rájuk az implicitebb fogalmazásmód, ami alapján a finn szintén az olvasófelelős nyelvek közé sorolható.

Történelmi és geopolitikai szempontból tanulságos lehet az angol–cseh összehasonlító vizsgálatok eredménye is. A cseh szintén olvasó-felelős nyelv, és a német hatás eredményeként gyakori a nominalizáció és a passzív szerkezetek használata.

A következő fejezetben a kontrasztív retorika mint elemzési mód amerikai kialakulásáról olvashatunk. A felsőoktatásban folyó írásközpontú gyakorlat nagy hatással volt az elméleti és gyakorlati háttér kialakítására. A klasszikus retorikai hagyományok a meggyőzés és argumentáció interkulturális elemzését segítették. Az expresszionista megközelítés az idegen nyelvi írásokban a szerző álláspontjának kultúrák közötti összehasonlításához járult hozzá. A kognitív elemzés az íráshoz kapcsolódó kognitív folyamatokat hivatott középpontba állítani, míg a társadalmi konstruktivista szemlélet az írás kontextusát és a szerzők eltérő feltevérendszerit vizsgálja meg.

Az ötödik fejezet a szövegnyelvészet-hez kapcsolódó pontokat tekinti át. Ezek közül kiemelendő a prágai iskola funkcionális mondatszempontú (téma-réma) valamint a diskurzuselemzés, ami elsősorban a kohézió és koherencia vizsgálatát tette lehetővé több nyelv és műfaj összehasonlító elemzésekor.

A hatodik fejezet az írás és kultúra kapcsolatát elemzi univerzális és kultúrspecifikus jegyek feltárásával. Mivel ez új terület, további kutatásokra van szükség, kü-

lönösen annak vizsgálatára, hogy mi számít jól megírt írásműnek a különböző kultúrákban, és hogyan tanítják az ehhez szükséges készségeket.

A hetedik fejezet a fordítástudomány-nal közös pontokat mutatja be. Ezek közül kiemelendő a transzfer jelensége, valamint a fordítástudományban jól ismert, Toury-féle *adekvátság* (a forrásnyelvi szövegnek való megfelelés) és (a célnyelvi közönség szempontjainak megfelelő) *elfogadhatóság*. Ez utóbbi különösen jelentős a kontrasztív retorika számára, mivel a különböző kultúrák és műfajok közötti eltérés ennek segítségével vizsgálható illetve hidalható át.

A második rész utolsó fejezete a műfajjal kapcsolatos kutatásokat összegzi. Swales vezette be a diskurzusközösség és az ahhoz kapcsolódó műfaj elemzésének szükségességét, elsősorban a tudományos művek vizsgálatára. A fejezet áttekinti a szakcikkek strukturális jellemzőit és az eltérő kultúrákból eredő hiányosságokat, melyek nem angol anyanyelvűek írásműveiben lelhetők fel. Hasznosnak bizonyul az írásbeli üzleti kommunikáció jellegzetességeinek és eltéréseinek feltárása is, hiszen a saját kultúra szabályainak követése súlyos félreértésekhez és üzleti károkhoz vezethet. Ebben a fejezetben magyar vonatkozással is találkozhatunk. Az angolszász szabályokat illetve a magyar hagyományokat követő önéletrajzírást mutatja be a szerző, kiemelve, hogy míg egyes részadatok és megfogalmazások elfogadottak a forrásnyelvi kultúrában, a célnyelvben zavaróak, oda nem illőek lehetnek, ami hátrányos elbírást eredményezhet.

A kilencedik fejezet a kontrasztív retorika által felhasznált vizsgálati módszereket tekinti át, beleértve az esettanulmányokat és kvalitatív eljárásokat. Ugyanakkor Connor felhívja a figyelmet az etnocentrikus látásmód veszélyeire, nevezetesen arra, hogy az angol nyelv dominanciája miatt az angol anyanyelvűek nem tolerálják más kultúrák eltérő írásmódjait. Minél több

nyelvpárral kapcsolatos kutatást sürget, melyek elősegíthetik más nyelvek és kultúrák jobb megismerését és megértését.

Az utolsó fejezetben a kutatási eredmények oktatásbeli felhasználásának módjait tekinti át, illetve felvázolja a kontrasztív retorikai kutatások jövőbeni területeit: még több műfajt és szövegtípust kell elemezni; meg kell vizsgálni az írásoktatás hagyományait eltérő kulturális közegekben; még több vizsgálat kell az adekvátsággal és elfogadhatósággal kapcsolatban; fel kell tárnai a nemek eltérő retorikai stratégiáit.

Connor könyve hasznos olvasmány mindazok számára, akik interkulturalitással, írásoktatással foglalkoznak, hiszen kiváló összefoglalást nyújt az ezeken a területeken történt kutatási eredményekről. Egyben egyfajta útmutatóul is szolgál mindazok számára, akik a nemzetközi (tudományos) életbe szeretnének bekapcsolódni, hiszen az eltérések tudatosításával nagyobb az esély, hogy az adott kultúra és szakmai közösség által elfogadható írásművek szülessenek.

Frank Austermühl

Electronic Tools for Translators
(Manchester, UK & Northampton, MA:
St. Jerome Publishing, 2001. 193 pp.)

Kálmánné Horváth Bea

Napjaink információs technológiája nagymértékben forradalmasította a fordítók munkáját: a papírhalmazokat, írógépeket felváltotta a számítógép, a kapcsolattartás kliens és fordító között az e-mail biztosítja, a dossziékkal teli fiókok helyébe számítógépes adattároló eszközök léptek, CD-ROM-ok miriádjai egészítik ki a szótárakat és enciklopédiákat, valamint az Internet és az azon fellelhető hatalmas információ-mennyiség elérése jó néhány könyvtár-

látogatást megspórol számunkra. Mindamelllett az idegen nyelv fordítására használt szoftverek és fordítástámogató eszközök is jelentős fejlődésen mentek keresztül az utóbbi években. Az adatbázis technológiában tett jelentős előrelépéseknek, az új, fejlettebb nyelvi algoritmusoknak, valamint az asztali és munkacsoportos hardvereszközök ár/teljesítmény mutatójának kedvező változásának köszönhetően soha eddig el nem érhető megoldások vásárolhatók meg a régebbi költségek töredékéért, és futtathatók asztali rendszereken. Így újabbnál újabb fordítást támogató eszközök árasztják el a fordítói piacot. Ez alapjában véve igen kedvező. Azonban ezzel együtt még bonyolultabbá vált a potenciális felhasználók számára annak a fordítóeszköznek a kiválasztása, amely leginkább illeszkedik a fordítás mennyiségéhez és a fordító költségvetéséhez.

A fordítók, mint a kultúra és nyelv közvetítői, óriási szerepet töltenek be az információs korszakban, ugyanis az elérhető információ gyors áramlása, az interkulturális kapcsolatok számának növekedése, az üzleti élet terjeszkedése jelentős változást hozott számukra a munka mennyiségét illetően. Az élet felgyorsulása az információtovábbításnak a sebességét is magával hozta, amivel a fordítónak is lépést kell tartani. Éppen ezért ma már elengedhetetlen a számítógép használata, és az elektronikus források is szerves részeivé váltak a fordítási folyamatoknak. Az információs korszak változásai a fordítás automatizálását teszik szükségessé, amely nem mehet végbe elektronikus eszközök nélkül. Annyi biztos: a tollal, írógéppel felfegyverzett, vaskos könyvekkel körülvevett fordító képe már a múlté, viszont a függetlenül működő, hibamentes fordítógép ideája is igencsak elrugaszkodik a valóságtól. Frank Austermühl *Electronic Tools for Translators* című könyve éppen ezt a helyes középút mutatja meg az emberi és a teljesen automatizált gépi fordítás között, valamint arra ad kielégítő választ, hogyan képes ember

és gép együttműködni a legtökéletesebb minőségi fordítás elérésének érdekében.

A könyv szerzője több konferenciaelőadásában hangsúlyozza a fordítók és tolmácsok központi szerepét az interkulturális kapcsolatok kiszélesítésében. A globalizált, de kulturálisan sokszínű világ gyors fejlődése új és izgalmas lehetőségeket rejt, valamint kihívást jelent és feladatokat jelöl ki mindazok számára, akik a fordítás tudományában közreműködnek. A könyv születésének alapja az, hogy a szerző fontosnak tartja a fordítói képzés jövőjét, melybe beletartozik az is, hogy a hallgatók ismerjék és használják a modern információs és kommunikációs technológiákat. Éppen ezért a mű témájában tökéletesen illeszkedik a fordító- és tolmácsképző intézmények tematikájához: a számítógéppel támogatott fordítás világában segít eligazodni tanárnak, diáknak egyaránt.

A könyv nyelvezetének könnyed, világos stílusa lehetővé teszi, hogy érthető és elérhető legyen a szélesebb tanulói közösg számára is.

A mű logikus szerkezete alapján is kiválóan megfelel egy gyakorlati tankönyv követelményeinek. A téma általános kontextusba való helyezését követően a tárgyalta elektronikus eszközt mutatja be a szerző: milyen szerepet tölt be a fordítási folyamatban, milyen elv alapján működik, és milyen tulajdonságokat hordoz. Ezután esettanulmányokon keresztül tárgyalja az eszköz jelenlegi használatát. Minden egyes fejezet végén feladatokat találhatunk, amelyek a megszerzett tudás alaposabb elmélyítését célozzák, valamint motiválják az olvasót arra, hogy az eszközt minél inkább használja a gyakorlatban is.

A felhasznált irodalom – köztük Internetes oldalak is –, további tájékozódást nyújtanak a témában. Egy ilyen jól megszerkesztett mű végéről természetesen nem hiányozhat az átfogó szójegyzék sem, amely az elektronikus eszközökkel kapcsolatos kifejezéseket, rövidítéseket gyűjti egy csokorba.

A mű – véleményem szerint – azért ke- rek és teljes, mert nem csak a gépi fordításra összpontosít, hanem elemző részletességgel jár körül más elektronikus eszközöket is, így helyet kap a könyvben számos szoftver termék, információs és on-line szolgáltatás, amelyek a fordító munkáját hivatottak segíteni.

A munka egésze azonban messze túlmutat az elektronikus fordítóeszközök pusztá bemutatásán: szakmailag igényes, színvonalas, tudatos szerkesztéssel készült kézikönyv lett belőle, melyből az olvasó megtudhatja, miért oly elengedhetetlen az elektronikus fordítói eszközök alkalmazása a fordítási folyamatokban.

A szerző a fordítást szélesebb spektrum- ba helyezi, és abból indul ki, hogy a globalizált világban, ahol rendelkezésre áll korunk lingua francája, nevezetesen az angol, rendkívül nagy szükség van fordításra. Először konkrét példákkal támasztja alá, hogy a nyelvi imperializmus mennyire elterjedt jelenség a világban, hiszen az interkulturális kommunikáció jó része angolul zajlik: például Dániában az üzleti tranzakciók 80%-át angol nyelven bonyolítják, az egymilliárd Internetes oldal 80%-a angol nyelvű, a tudományos írásművek 90%-át is angol nyelven publikálják. Auster- mühl a nyelvhalál képét vetíti az olvasó elé, de rögtön el is hessegeti ezt a félelmes víziót, és álljon itt előttünk az Európai Unió, mint tiszteletre méltó példa, amely küzd a nyelvi uniformitás ellen. Ez az intézményes többnyelvűség 4000 belső fordító, tolmács, terminológus és számos külsős fordító fáradtságos munkája révén lehetséges. Egy ország csatlakozása következtében 250–300 fővel nő a nyelvészek iránti igény.

De talán nemcsak az Unió a multilingv- izmus és ezzel együtt a fordítás meg- mentője. Érdekes tény, de igaz, hogy a biztos, kommunikációs szintű nyelvisme- ret nem annyira jellemző a vezető beosz- tású emberek körében, mint ahogy azt gondolnánk. Például a német vezetők

mindössze 28%-a tartja angol nyelvtudását megfelelőnek. A nyelv bizonytalan ismerete az üzletemberekén kívül például az egyetemi professzorokat is jellemzi. Sokan inkább távol maradnak egy konferenciáról, ha az angol az egyetlen munkanyelv. A szerző továbbá érzékelteti a fordítók iránti igény nagyságát, és emlékeztet arra, hogy az üzleti életben megmarad az az alaptétel, hogy a vevő csakis a saját nyelven vásárol, éppen ezért az eladónak szüksége van más nyelvek ismeretére is termékei eladásához. Ha ez nem lehetséges, fordító/tolmács közvetítésére van szükség. Ennélfogva tehát a fordítás legerőteljesebb mozgatórugója a piacok internacionalizációja, különösen azáltal, hogy nemcsak a terméket kell meghonosítani, hanem az összes, eladással kapcsolatos tényezőt (marketing, disztribúció, termék management).

Számszerű adatok sokaságával támasztja alá a szerző, hogy napjainkban erőteljesen megnövekedett a fordítás iránti igény. Az elektronikus piac bővülése még inkább hozzájárul ehhez a szükséghez, különösen a szoftverek és weboldalak lokalizációja következtében. Ezt a kiterjedést az okozza, hogy az Internet, az eddig csak angol nyelvű médium, a kommunikáció és információ nemzetközi színterévé nőtte ki magát. Becslések szerint 2005-re 345 millióra nő az Internet használóinak száma, akik közül természetesen nem mindenki rendelkezik angol nyelvismerettel. A megnőtt igény a gépi fordítás még kifinomultabb eszközeinek kifejlesztését követeli. Ebben az automatizált világban természetesen a fordítási folyamatok sem maradnak érintetlenül.

Austermühl rámutat arra, hogy az eddig főként csak szövegszerkesztésre használt számítógép egy többfunkciós kommunikációs és információfeldolgozó eszköz lett az élet minden területén. Globális számítógépes hálózatok és az Internet bárhol és bármikor lehetővé teszik az információ elérését. Információrobbanás zajlik a gaz-

dasági élet minden területén, ami a szakmák terminológiájának bővülését eredményezi. Ez egyben azt is feltételezi, hogy nő a fordításra váró műszaki szövegek mennyisége. Ez a félelmetesen sok adat és információhalmaz özönvízként zúdul a világra, amellyel az emberi agy már nem képes megbirkózni. A fordítást támogató elektronikus eszközök használatával kiszélesedhetnek az emberi agy kapacitásának lehetőségei, és ezáltal a fordítók képesek lesznek munkájuk minőségének és hatékonyságának növelésére, hogy megállják helyüket a gyorsan változó globális nyelvi piacon.

A könyv elméleti alapját is ezzel összefüggésben az úgynevezett folyamat központú modell (process-oriented approach) képezi, miszerint az elektronikus fordítóeszközök szerves részei a fordítási folyamatnak, melynek három fázisában (reception, transfer, formulation) a fordító ezen technológiák segítségével dolgozik

A számítógéppel támogatott fordítás szükségességének megvilágítása után tér rá a szerző az egyes információs és kommunikációs technológiák elemző bemutatására.

Első ízben az Internet alapjairól olvashatunk, majd különböző keresési stratégiákkal ismerkedhetünk meg. Így jutunk el a világhálón fellelhető fordítói forrásokhoz: a szerző elkalauzolja az olvasót az on-line könyvtárak birodalmába, virtuális könyvesboltokba, betekintést nyerhetünk az újságok, magazinok archívumaiba, valamint az enciklopédiák, szótárak segítségével bővíthetjük tudásunkat. A fordítást elősegítő források egyéb lelőhelyei a CD-ROM-ok. Ebben a fejezetben a lemezeken található információ elérésének lehetőségeiről kaphatunk felvilágosítást. Eddig a pontig úgy tűnik, mintha valamiféle informatika tankönyvet szorongatnánk a kezünkben, és egyre csak azt várjuk, mikor esik már szó konkrét, fordítást segítő eszközökről. Valójában arról van szó, hogy a szerző az információs technológia vívmányait a fordítás mint számítógép alapú te-

vékenység szolgálatába állítja, és a fordító szemszögéből tárgyalja. Ezért is válhat a könyv referenciaértékűvé a fordítók számára, ahol megtalálhatnak minden hasznos információt a számítógéppel kapcsolatban, mely segíti munkájukat.

A rendkívül jól rendszerezett, magyarázatokkal, gyakorlati útmutatókkal ellátott fejezetek után rögtön fejest is ugorhatunk a számítógéppel támogatott fordítás mélyvizébe, mert ezután következik azoknak a számítógépes technológiai alkalmazásoknak a bemutatása, melyek kisebb-nagyobb mértékben automatizálják a fordítás folyamatát. Egy diszciplína szakszókincsének dokumentálása, tárolása, kezelése és prezentálása ma már elképzelhetetlen terminológia-management nélkül, amely számos gépi, illetve géppel segített emberi fordítói eszköz alapját képezi.

A 7. fejezet ismerteti a TM (terminology management) fajtáit, azok előnyeit és hátrányait, valamint bemutatja a Trados MultiTerm '95 Plus nevű terminológia-management rendszert. A program demo verziójának letöltésére buzdít a szerző, hogy interaktív módon kipróbálhassuk azt a fejezet olvasása közben. Az írott vagy elhangzott szövegek gyűjteménye, például egy szerző összes műve, vagy egy konkrét témáról szóló írások összessége, azaz korpusza lehetővé teszi az egységes szóhasználatot egy fordításon belül.

A 8. fejezetben például megtudhatjuk, hogy a WordSmith nevű szövegelemző szoftver segítségével hogyan hívhatunk elő adatokat hatékonyan egy korpuszból. Az utolsó két fejezet tartogatja az olvasó számára a legizgalmasabb ismereteket. A fordítómemóriák, honosító eszközök, valamint a gépi fordítás kerülnek nagyító alá. A recenzio keretei között nem vállalkoznék elemző bemutatásukra, maradjon az olvasó számára annak felfedezése, hogyan működnek a fordító memóriák, miként látja el, például a Translator's Workbench (Trados), a fordítás előtti, a fordítási, illetve a fordítás utáni feladatokat,

milyen szerepet tölt be a Corel Catalyst nevű honosítóeszköz a lokalizációs folyamatokban, valamint miért is nevezi a szerző a gépi fordítást a fordító Damoklész kardjának. Az MT (machine translation) definíciója, architektúrái és minőségi követelményei valamint felhasználási területeinek bemutatása mellett megvilágításba kerülnek visszatérő hibái is: elemző részletességgel járja körül az ambiguitás, szintaktikai komplexitás, valamint az idiómák és a szövegben visszautaló elemek fordításának problémáit.

A fordító- és tolmácsképző intézetek tanárai és diákjai egyaránt hasznos oktatói/tanulói segédletet tarthatnak kezükben. Bár a könyv nem tesz kísérletet minden egyes, a piacon eddig megjelent fordítást támogató termék bemutatására, mégis, az elektronikus eszközök leglényegesebb típusairól kimerítő tájékoztatást ad. A könyv – referenciaértékű példáin, valamint célirányos feladatain keresztül – biztosan eléri célját: felkínálja a főbb fordítást támogató elektronikus eszköz nyújtotta használati lehetőségeket, melyek segítségével növelhető a fordítói munka hatékonysága és a fordítás minősége. Mivel a könyv nem igényel magas szintű számítógépes felhasználói ismereteket – érhető módon, világosan, lépésről-lépésre magyaráz, kiindulva az információs világhálóból és az azon fellelhető ismeretekből, s eljutva a fordítói memóriákon, honosítórendszeren keresztül a forrásnyelvi és célnyelvi szövegek közötti nyelvi transzfer automatizálását segítő gépi fordításig –, ajánlható a fordítást oktató tanároknak, a fordítói kurzusok hallgatóinak, a szakma művelőinek egyaránt, tehát mindazoknak, akik eligazodni szeretnének világunk bonyolult informatikai hálójában.

Anthony Pym

Epistemological Problems in Translation and its Teaching

(Calceit: Caminade, 1993. 159 pp.)

Tóth Ágnes

Anthony Pym könyve a Las Palmas Egyetemen (Kanári-szigetek) 1992. március 17-től április 3-ig tartott szemináriumának előadásait tartalmazza. „A fordítás és az interkulturális kutatások ismeretelméleti problémái” című szeminárium célja egy olyan kritikai megközelítés körvonalazása volt, amely a dekonstrukció (deconstruction) és a pragmatika közé helyezhető.

A könyv tehát a szemináriumon felvett előadások írott változata minimális módosításokkal. Mindezt a stílus is hivatva van érzékeltetni, hiszen minden fejezet végig egyes szám első személyben íródott, ami nem jellemző az angol nyelvű tudományos művek nyelvezetére, valamint a beszélt nyelvben használatos összevont alakokat írásban is meghagyták, ami szinte elképzelhetetlen bármilyen tudományos igényű műben. A szóbeliséget a könnyebb követhetőség kedvéért igyekeztek megőrizni. (Bár néha éppen ez nehezíti az érthetőséget.) A változtatás annyi volt, hogy sok mindent ki kellett hagyni, valamint az áttekinthetőség miatt címeikkel látták el a fejezeteken belüli szorosabban kapcsolódó részegységeket.

A szemináriumon fordítással foglalkozó oktatók és hallgatók vettek részt. A cél az ismeretelmélet néhány igazán alapvető fogalmának magyarázata, illetve ezek alkalmazása volt példák sokaságának felhasználásával a szerző saját fordítói tapasztalata alapján. A másik célkitűzés az volt, hogy a hallgatóságot bátorítsák, ne csupán a fordítás technikai oldalával foglalkozzanak, hanem merjenek a fordítás során jelentkező elbizonytalanodás hatására kérdéseket megfogalmazni.

A könyv egy általános bevezetőből,

nyolc fejezetből, valamint egy összegző utószókból áll, míg a gyors tájékozódást a kötet végén tárgymutató segíti.

A bevezetésben a szerző meghatározza, hogy pontosan mit is tekint ismeretelméletnek. „Az ismeret módszereinek, területének és érvényességnek kritikai vizsgálata az ismeretelmélet (Pym 1993: 13). A fordítás szempontjából három szinten jelentkeznek ismeretelméleti problémák.

- (1) A gyakorló fordító szintjén, aki kénytelen értelmezni a forrásszöveget, és elképzelni, hogy a saját fordítását majd hogyan fogják értelmezni.
- (2) A fordítás kritikusai és oktatói szintjén, akik gyakran irányadó (authoritative) tudást feltételeznek, amikor a fordítás szabályait megállapítják. Ők szintén interpretálnak.
- (3) Az előbb említett autoritás (authority) szintjén, amely hamisan feltételez szisztematikus és többé-kevésbé homogén nyelveket, illetve kultúrákat.

A szeminárium, illetve a könyv a fenti három szinten megjelenő problémákat kívánja vizsgálni.

Az első fejezet (*A kételkedés elsődlegessége*) olyan alapvető fogalmakat igyekszik példák segítségével tisztázni, mint az autoritás és a fordítási kompetencia. (*Az authority* szó lehetséges fordításai közül egyik sem fedti igazán azt a jelenséget, amire a szerző használja, ezért a továbbiakban is *autoritásként* szerepel.) A szerző szerint a fordítási kompetencia két készség keresztemszete. Az egyik készség, hogy a fordító képes minden egyes szövegegységhez egy-nél több elfogadható kifejezésekből álló célnyelvi szövegváltozatokat rendelni. A másik, komolyabb készség pedig az, hogy ezekből a változatokból gyorsan és biztonságosan képes kiválasztani egyetlen célnyelvi szöveget. Ez utóbbi különösen fontos a szerző számára, aki a szó szerinti fordítás ellenében azt állítja, hogy az igazi fordítás akkor kezdődik, amikor több lehetséges

megoldás létezik (a fordító kételkedni kezd) és a változatok közül kell választania.

Pym a strukturalizmus és fordítás viszonyát boncolgatja a második fejezetben (*Fordítás és dekonstrukció*). Bemutatja Saussure jelölő és jelölt elméletét, valamint röviden leírja a strukturalizmust. Szerinte ez utóbbi nem túl hasznos a fordító számára, hiszen például a szélsőséges strukturalista álláspont szerint a fordítás tulajdonképpen lehetetlen. A fejezet további részében áttekinti a posztstrukturalizmust és a dekonstrukciót, valamint hasznosságukat a fordító szempontjából.

A szerző két fordítással kapcsolatos alap gondolatát a harmadik fejezet (*Az indeterminizmus hasznossága*) összegzi. Az egyik az autoritás problémája, a másik pedig az, hogy a fordítók kultúrák közötti közösségek részét képezik. A bibliafordításokból indul ki, azt állítva, hogy itt már az eredeti jelölt státusza is problematikus. A jelentés a történelem során alakul, minden kor a saját számára és saját kora szerint értelmezi. Az ilyen szövegek már a fordítás előtt is fordítások, és minél régebbiek, ez annál inkább így van.

A negyedik fejezetben (*A informátorok szaktekintélyének bizonytalansága*) a szerző azt állítja, hogy a fordítás esetében nincs helye az autoritásnak, ezért például a fordítók jogosan vitathatják egymás fordításait. Következésképpen a fordítást oktatók autoritása is megkérdőjelezhető. Végül konkrét fordítási példákkal (spanyolról angolra) mutatja be a fordítás indeterminizmusát, amire jó példa az a helyzet, amikor a forrásnyelv egyik szavára nem lehet ekvivalenst találni a másik nyelvben, ami szintén a fordítás gyakorlati nehézségeit bizonyítja.

A következő fejezet (*A szemiózis gyakorlata*) bevezető része mintegy összefoglalja az előzőekben leírtakat, majd leírja a fordítás szuggesztív modelljét, amely alapján arra a következtetésre jut, hogy ahelyett, hogy a kultúrákról alkotott tudásunkkal válaszolnánk meg a fordításra vonatkozó

kérdéseket, a fordítási tudásunkat használhatjuk fel arra, hogy válaszoljunk a kultúrákkal kapcsolatos kérdésekre. A fordítói szemiózis (a megfelelő alternatívák közötti válogatás) más, mint a nyelvészeti vagy irodalmi szemiózis. A fordítónak nincs arra lehetősége, hogy köteteket töltsön meg, erre maximum a fordításórákon nyílik mód. A fordításhoz egyébként az induktív tanítás illik a legjobban. Így a hallgatók megtanulják, hogy a szabályokban sohasem lehetnek biztosak, és a fordítás egyébként önmagában is induktív folyamat.

A hatodik fejezet (*A fordítástanítás alapelvei*), miként címe is mutatja, a szerző fordítástanítási koncepcióját összegzi. A szerző szerint induktív tanításra van szükség. Magát a fordítástanítást egyébként sem lehet szabályok közé szorítani. Az órákon elsősorban a hibákat (error) és nem a tévesztéseket (mistake) kell megvitatni. Nagyon fontos, hogy a javítás szóban történjen, valamint hogy az oktatók maguk is gyakorló fordítók legyenek. A fordításórán nem a nyelvet kell tanítani, nem ez a feladat.

A szerzőség fontosságával foglalkozik a hetedik fejezet. (*Az autoritás pozitív felhasználása*). Fordítani nehéz, de az eredeti szöveg megalkotása még ennél is nehezebb. Mivel fordításnál a forrás- és célkultúra különböznek egymástól, a tanár, a szótár, stb. autoritása csak útmutatóul szolgálhat. Az autoritás azonban mégis megjelenik a fordítás során, hiszen a fordítónak elég szaktekintéllyel kell rendelkeznie, hogy másvalaki (ügyfél, olvasó, stb.) nevében cselekedjen, tudva, hogy döntése bármikor rossz is lehet. Mindazonáltal a fordítói autoritás nem alapul abszolút tudáson.

Mielőtt Pym felsorolná a különböző hibatípusokat a nyolcadik fejezetben (*A hibák megvitatása*), kétfajta ismerettpust ír le. A belső tudás az oktatás és a ténylegesen fordítást végző fordító számára elérhető tudás, míg a külső tudás a fordí-

tást olvasó, illetve elemző számára elérhető tudás. A fordítónak sokszor kell e két tudásfajta között mozognia.

Pym szokatlan műfajú könyvének az a célja, hogy a különféle elméletek kritikai áttekintése révén tudatosítsa a fordítói problémák összetettségét, fejlessze a fordítók illetve fordítást oktatók vitakészségét, kritikai érzékét. A könyv tíz évvel ezelőtt született, azóta Anthony Pymnek több új könyve jelent meg (pl: *Method in Translation History*, Manchester: St. Jerome 1998; *Negotiating the Frontier*, Manchester: St. Jerome 2000) az ismertetett könyv azonban ma is élvezetes olvasmány, ma is arra késztet, hogy ne tekintsünk semmit sem magától értetődőnek, merjük feltenni a legegyszerűbb kérdéseket: Miért? Honnan tudjuk?

Petrőczy Éva

Fél-szentek és fél-poéták

(Budapest: Balassi Kiadó, 2002. 207 pp.)

Papp Andrea

2002-ben a budapesti Balassi Kiadó gondozásában a „Régi Magyar Könyvtár” sorozat 5. köteteként jelent meg Petrőczy Éva *Fél-szentek és fél-poéták* című esszégyűjteménye „Epizódok a magyar és angol-szász puritanizmus irodalmából” alcímmel. A kötet „Sárospatak vonzásában” című tanulmányai között található az „Egy fordítás háttértörténete. Lewis Bayly: *The Practice of Piety*. Medgyesi Pál: *Praxis pietatis*” című kiváló esszé, mely mindenképpen megérdemli, hogy a szélesebb olvasóközönség is megismerje. Petrőczy Éva tanulmányában nemcsak a két mű fordításkritikai elemzését végzi el, hanem bőszéges háttérinformációt szolgáltat mindkét szerzőről.

A fordításkritikai elemzés során számos értékes, hasznos megállapítást tesz a

szerző, beszél például arról, hogy a magyar szöveg minden esetben hosszabb, mint az eredeti, ami nemcsak a két nyelv eltérő grammatikai szerkezetének köszönhető, hanem Medgyesi Pál elsősorban prédikátori mivoltának, aki az eredeti szöveget mintegy alapnak tekintette egyes gondolatoknak a továbbfűzésére, értelmezésére. (a fordító mint átíró, újraértelmező!?). Petrőczy Éva szerint, az, hogy Medgyesi „szokatlanul érzékeny” átíró-fordító lehetett egy olyan korban, amikor se jó szótárak, se részletes nyelvtanok vagy egyéb szakkönyvek nem álltak a fordítók rendelkezésére, a két szerző sok ponton hasonló életkörülményeinek, válsághelyzeteknek köszönhető (csak néhány példát említünk: Bayly-t és Medgyesit is köpönyegforgatónak tartják, a kortársak véleménye szerint önzőek és anyagiassak voltak).

Azt, hogy Medgyesi magyarítása jól sikeredett, bizonyítja az a tény, hogy még száz évvel később is olvasták (a fordítás 1636-ban jelent meg).

Medgyesi körülbelül fél évet töltött Angliában, ez természetesen előnyt jelentett számára a fordításnál, de még többet az, hogy „kiváló szeretettel” fordult Lewis Bayly munkái felé, azaz érdekelte, izgatta a mű. Petrőczy Éva nagyon helyesen jegyzi meg: „A világ bármely pontján, bármely nyelvről bármely nyelvre csakis abban az esetben születhet az idegen közegben is hatni képes szövegváltozat (műfordítás), ha a tolmácsolásza vállalkozó ilyen elemi erejű vonzalmat, ilyen „kiváló szeretet”-et érez az átültetendő mű iránt.”

Nagyon valószínű, hogy a fordítás sikeréhez Ruzsakai András, Medgyesi barátja is hozzájárult, akinek Medgyesi megmutatta a készülő fordítást (a XX. századi kontrollszerkesztő elődje!?).

Természetesen, mivel egyházi szövegről van szó, szembe kell néznünk a szöveg-hűség kérdésével. Petrőczy Éva szerint: „Az ő – és a kor többi, angol «nyersanyagából» dolgozó magyar traktátusfordítója – esetében a cél (tudniillik az evangelizá-

lás!) egyértelműen szentebb, fontosabb volt, mint a szöveghűség.”

A szerző néhány fontos fordítói részletkérdést is megvizsgál, szemléletes példákat hozva a különböző átváltási műveletekre. Petrőczi Éva szerint Medgyesi Pálnál nyomon követhető a fordítóvá formálódás, alakulás folyamata, „azé a szellemi szimbiózisé, amelynek során nem csupán a fordító munkálja az átültetendő szöveget, de az eredeti szöveg is módosítja a fordító kezdetben önkényesebb, tolakodóbb nyelvezetét. Ahol ez a kölcsönhatás megvalósul, ott válik – válhat – a fordítás művészetté.”

Medgyesi Pálra úgy tekinthetünk, mint első tudatos műfordítóink egyikére, „aki-

nél a magyarított szöveg „Hungarus” fordulatai ellenére mégis műfordítással van dolgunk, azaz olyan textussal, amelyben felismerhető az eredeti mű karaktere, a szerző érvelési módja, sőt cselekedete is csaknem hiánytalanul megőrződik. A kor-szellemnek megfelelő tartalom mellett a hitelesség és magyarosság szerencsés arányának köszönhető a *Praxis pietatis* páratlan sikere és hosszan tartó utóélete.”

Az esszé világos, közérthető, olvasmányos stílusban íródott, bőséges bibliográfiával ellátott, kultúrtörténeti jelentőségű mű, mely nagymértékben hozzá járul a magyar puritanizmus egyik kiemelkedő alakjának jobb megismeréséhez.